

Ukraina ja Rauhan polut

Riikka Porkola

Osallistumiseni oppikeskusteluihin toi ohjelmaan Euroopan kirkkojen konferenssin Pathways to Peace -ohjausryhmän työskentelyn esittelyn. Keskustelu oli vilkasta kansallisesta rauhantyöstä ja rauhan työn noususta kansainvälisen ekumenian keskiöön uudella tavalla. Rauhan hyväksi työskenteleminen voi yhdistää kirkot rakentamaan kestävää maailmaa myös seuraaville sukupolville. Tähän työhön tarvitaan kaikkia. Olen koostanut tämän tekstin diaesityksestäni oppikeskusteluissa. Kuvat olivat osa tätä esitystä ja rakenne muodostui kuvien ympärille. Tämä selittääköön tekstissä esiintyvää osittaista puutteellisuutta koheesiossa.

Euroopan kirkkojen rauhantyö

Euroopan kirkkojen konferenssi perustettiin vuonna 1959 kirkkojen rauhanrakennusjärjestöksi toisen maailmansodan jälkeen. Sen ydintehtäviin kuuluu työ rauhanrakentamisessa ja sovinnossa. Pathways to Peace aloite (PtoP) on EKK:n vastaus Venäjän hyökkäyssotaan Ukrainassa. Aloite on yksi sen päätoimintamuotoja ja aloitteen kolme tavoitetta ovat seuraavat.

Kehittää kirkon johtajien, päättäjien ja tutkijoiden verkostoa Ukrainan rauhan valmistelemissa. Kuunnella ja olla selvillä mitä sodassa tapahtuu kirkkojen kannalta. Ja valmistautua jälleenrakentamisen aikaan. EKK pyrkii vahvistamaan ukrainalaisten ja kumppaneiden välisiä suhteita.

Aloitteen ohjausryhmässä meitä on kymmenen aktiivista kirkkojen edustajaa. On osoittautunut tärkeäksi, että työryhmässä on myös kaksi ukrainalaista ja yksi valkovenäläinen tutkija. He jakavat uusinta tietoa maittensa tapahtumista ja analyysia vaikutuksista, jota olisi muuten vaikea saada.

Toinen tavoite on tukea tuhoutuneiden ja ryöstettyjen uskonnollisten kohteiden suojelua Ukrainassa kuten auttaa Ukrainan kirkkoja hakemaan jälleenrakennusrahaa eurooppalaisista lähteistä. Tällä pyritään auttamaan Ukrainan kirkkoja jälleenrakentamaan uskonnollista infrastruktuuria, mikä edistää myös uskonnonvapauden toteutumista Ukrainassa.

Kolmas tavoite vahvistaa oikeudenmukaisen rauhan pohdintaa eku-meenisessa kontekstissa. Pyrimme edistämään oikeudenmukaista rauhaa koskevaa keskustelua Euroopan kirkkojen välillä ja tuoda keskusteluihin sodan ja rauhan teologian kysymyksiä Ukrainan tilanteeseen peilaten.

Matka Ukraina

Euroopan kirkkojen konferenssin johdon ja P2P ryhmän delegaatio teki matkan Ukraina huhtikuussa 2024, joka oli tärkeä suhteiden vahvistamisen kannalta ukrainalaisten kirkkojen ja viranomaisten kanssa, mutta myös oman ymmärryksemme kannalta. Vierailu oli molemmille osapuolille tärkeä, myös ukrainalaisille.

Tämän vuoksi kerroin pääkohtia matkastamme Ukrainassa. Matkan jälkeen voi todeta yleisesti, että ymmärrys syveni merkittävästi esimerkiksi siitä, miten kompleksiset ukrainan kirkkojen keskinäiset suhteet ovat osaltaan, varsinkin isoimpien ortodoksisten kirkkojen välillä. Ja miten kovilla ukrainalaiset alkavat olla sodan jatkuessa. Opin myös sen, että ihmisten kokemukset ovat hyvin erilaisia sodasta – kaikkien erilaisia kokemuksia tulisi kuulla, kun halutaan rakentaa kestävää rauhaa, koska naisten, miesten, lapsien, vammaisten, vähemmistöjen kokemukset ovat erilaisia.

Unkarin reformoitu kirkko oli isäntämme Ukrainan rajanylityksessä. Unkarin ja Ukrainan rajalla Transkarpattiassa sota ei näkynyt pommituksina, mutta se näkyi siten, että miehet ovat saaneet kutsun rintamalle. Rautatieasemalla miehet kulkivat sotilaan puvuissa ja perheet hyvästelivät sotilaita lähtevään junaan. Transkarpattian reformoidun kirkon edustajien mukaan maaseudulla kylät autioituvat, lapset ja äidit muuttavat Eurooppaan ja miehet lähtevät sotaan. Noin kahdeksan miljoonaa ukrainalaista perhettä on erillään tai hajonnut, avioerojen ja orpojen määrä kasvaa.

Näin kuulimme heti alussa, miten eri tavoin sota voi vaikuttaa Ukrainassa. Ukrainahan on Euroopan isoin maa pinta-alaltaan, heti Venäjän jälkeen. Kokemukset sodasta ovat siis alueellisia ja erilaisia riippuen siitä, miten sota on kosketanut juuri sen alueen ihmisiä. On tärkeää kuulla kaikkia ryhmiä ja eri vähemmistöjä. Sen tulisi olla osa myös totuuskomissiota rauhan prosessissa.

Katolinen yliopisto Lvivissä

Matkasimme junalla Lviin. Matkustaminen tuntui aika turvalliselta. Junat olivat täynnä, myös sotilaat kulkivat junissa, koska se oli turvallisin tapa liikkua. Katolilaisen yliopiston Ekumenian instituutin johdolta saimme lämpimän vastaanoton asemalla ja suuntasimme kohti yliopiston kampusta Lvivissä.

Kirkon johtajien lisäksi tapasimme tutkijoita. Halusimme kuulla mitä ukrainalaiset tutkijat ajattelevat sodan ja rauhan skenaarioista. Tutkijat halusivat puhua muun muassa Russki mir ideologiasta ja aiheesta toivottiin myös yhteistä seminaaria ajatuksella, jotta maailma saisi tietää, minkälainen ideologia on tuhoamissodan taustalla. Meitä pyydettiin siis kertomaan omissa kirkoissamme ja maissamme imperialistisesta ideologiasta Russki mir, jonka mukaan Ukrainan valtiota eikä kansaa ole olemassa, vaan ne ovat osa Venäjän imperiumia. Tämä oli ukrainalaisten ajatus.

Ennen matkaamme oli juuri ollut Venäjän ortodoksisen kirkon isännöimä Maailman venäläisten kansojen neuvoston kokous ja patriarkka Kirill oli julistanut siellä seuraavaa: ”Hengelliseltä ja moraaliselta kannalta sotilaallinen erityisoperaatio on pyhä sota, jossa Venäjä ja sen kansa, joka puolustaa Pyhän Venäjän yhtä henkistä tilaa, täyttää tehtävänsä maailman ”suojelijana” globalismia ja satanismiin langenneen lännen hyökkäyksiä vastaan.”

Ukrainalaiset tutkijat olivat kauhuissaan siitä, että heitä vastaan oli julistettu pyhä sota, jossa ortodoksit tappavat toisia ortodokseja. Uskonto oli aseistettu ja välineellistetty. Monille se tarkoitti viestiä siitä, että Venäjä haluaa tuhota Ukrainan kansan ja kulttuurin totaalisesti.

Kukaan tavatuista henkilöistä ei kaihtanut puhua aseavun merkityksestä. Siitä, että ilman läntistä aseapua Ukraina tuhoetaan. Eräs tutkija sanoi asian lyhyesti: ”Jolla on parhaat läntiset aseet, se voittaa tämän sodan.” Tämä oli myös kirkon johtajien suora viesti. Sota oli muuttanut retoriikan, miten sodasta puhuttiin kirkollisessa kontekstissa.

Kiova - Ukrainan sydän

Ukrainan kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen neuvoston toimisto on Kiovassa. Meidät oli kutsuttu sinne ja paikalla oli yli 20 uskonnollisen yhteisön tai kirkon johtajaa. Neuvostoon kuuluu kaikkiaan noin 90 kirkkoa

ja yhteisöä. Saimme vaikutelman, että se on uskottava ja toimiva foorumi kirkkoille Ukrainassa. Sitä se voi olla myös kansainvälisenä ekumeenisena yhteistyökumppanina, jota konsultoida esimerkiksi uskonnonvapausasioissa.

Kansainvälisen tuen tavoitteena on myös auttaa sotarikosten dokumentoinnissa. Uskonnonvapaus instituutin johtaja Oleksandr Zaiets esitteli tapaamisessa uutta julkaisua ”The impact of The Russian Invasion on faith-based communities in Ukraine”. Julkaisuun on koottu tilastoa ja ihmisten kokemuksia kirkkoihin ja ihmisiin kohdistuvista tuhoista Venäjän valtaamilla alueilla. Rikoksien tuominen oikeuteen ja sotarikollisten tuomitseminen ovat osa oikeudenmukaisen rauhan prosessia. Kaikki rikokset ja tuhot olisi dokumentoitava, sillä ilman kirjattuja tapahtumia asioita ei voida viedä oikeuteen. Julkaisuja on luettavissa verkossa: <https://www.irf.in.ua/p/125>

Baptistit ovat Ukrainan suurin protestanttinen ryhmä

Tapaamisessa sai käsityksen myös siitä, että Ukrainan evankelikaalikristittyjen-baptistien liitto on Euroopan ja Lähi-idän baptistiliitoista toiseksi suurin. Se on myös Ukrainan suurin protestanttinen ryhmä, johon kuuluu yli 100 000 jäsentä. Tosin baptisteja on paljon enemmän yhteensä Ukrainassa, jopa yli kaksinkertainen määrä Ukrainan baptistien johtajan mukaan. Seurakuntia on kaikkiaan 2 100.

Myös Ukrainan saksalaisen luterilaisen kirkon piispa Pavlo Shvarts osallistui tapaamiseen. Tämä pieni kirkko tekee paljon diakoniatyötä. Viranomaisilta kuulimme myös, että monet protestanttiset kirkot ovat tulleet näkyvämmiksi sodan aikana kuin mitä ne olivat ennen sitä, koska ne tekevät kokoonsa nähden niin tärkeää sosiaali- ja diakoniatyötä. Piispa Shvarts toivoi yhteistyötä ja yhteyden vahvistamista myös Suomen ev.-lut. kirkon kanssa. Yhteydenpito on ollut aktiivista Piispa Shvartsin Suomen vierailun jälkeen 2024 joulukuussa ja yhteistyömuotoja on kartoitettu.

Ortodoksinen kirkko Ukrainassa

Ortodoksinen kirkko Ukrainassa (OKU) tarjosi lounaan metropoliitta Epifanin virka-asunnossa. Metropoliitta Epifanin sihteeri arkkipiispa Agapit otti

ryhmän vastaan ja saimme Metropoliitta Epifanin pahoittelut samanaikaista matkasta Kirkkojen maailmanneuvoston johdon tapaamiseen, tavoitteena oli jäsenyys neuvostossa.

Arkkipiispa Agapit kertoi sotatilanteesta ja kirkon kokemista menetyksistä miehityksillä alueilla. OKU tekee muiden kirkkojen kanssa ekumeenista yhteistyötä, mutta toisen ortodoksisen kirkon eli Ukrainan ortodoksisen kirkon (MP) kanssa ei ole mitään virallista yhteydenpitoa. OKU:n johdon mukaan heillä on ollut aktiivisesti yritystä, mutta tilanne on hyvin vaikea. Ukrainan ortodoksisen kirkon (MP) toimintaa pidetään vaarallisena Ukrainan kansan turvallisuudelle.

Lähes samaan hengenvetoon saimme kuulla arkkipiispa Agapilta, että heidän hiippakuntiinsa voidaan liittää UOK:n seurakuntia ja tämä olisi osa ratkaisua myös turvallisuuskysymykseen. Jos toisen kirkon seurakuntia aletaan järjestelmällisesti siirtää toisen kirkon hiippakuntaan, se aiheuttaa taas uusia ongelmia monella tapaa esimerkiksi kirkkorakennusten omistusoikeuden siirtämiseen ja seurakuntalaisten jäsenyyden siirtämiseen liittyviä kysymyksiä, joita ei ole ratkaistu eri osapuolien kesken kestäväällä tavalla. Koska ortodoksisten kirkkojen välillä ei ole virallista yhteydenpitoa, ei kysymyksistä päästä myöskään neuvottelemaan.

Ukrainan ortodoksinen kirkko (MP)

Tapasimme myös Ukrainan ortodoksisen kirkon (MP) kanssa, jossa delegaatio kohtasi Bila Tserkvan ja Bohuslavin metropoliitta Augustinen sekä isä Mykolay Danylevichin kirkon ulkoasiain osastolta.

Saimme kuulla, että Ukrainan ortodoksisen kirkon (UOK) seurakunnat ovat kärsineet sodan takia raskaimmat menetykset jäsenien, kirkkorakennusten ja työntekijöiden kannalta. Jo useiden vuosien ajan miljoonia yksittäisiä ihmisiä ja kokonaisia seurakuntia on siirtynyt UOK:sta kansallisempaan OKU:un. Tällä hetkellä tuo virta kirkosta toiseen on heikentynyt, mutta se vie edelleen jäseniä pois. Kirkkorakennuksien omistamisesta on ollut myös kiistoja.

Emme saaneet selkeää vastausta kysymykseemme, miksei UOK:n johto halua virallisia ekumeenisia tapaamisia muiden Ukrainan kirkkojen johtajien kanssa.

Ukrainan ortodoksinen kirkon mukaan se on hallinnollisesti itsenäinen kirkko ja Moskovan patriarkaatin alainen vain kanonisessa mielessä, vaikka muut Ukrainan kirkot pitävät sitä Venäjän vaikutuksen alaisena ja väittävät sen levittävän Ukrainan vastaista propagandaa. Onhan kirkon ylin johtaja itse patriarkka Kirill, vaikkei UOK:n piispat mainitsekaan rukouksessaan jumalanpalveluksessa enää Kirillin nimeä, ainakin tapaamisessa kuullun perusteella. Tosin he lisäsivät, että metropoliitta Onufri edelleen rukoilee myös Kirillin puolesta ja mainitsee tämän nimen jumalanpalveluksessa.

Laki 8371 muuttaa uskonnonvapaustilannetta Ukrainassa

Jokaisessa tapaamisessa keskustelun keskiöön nousi Ukrainan lakinumero 8371, jonka tarkoituksena on rajoittaa Ukrainan ortodoksisen kirkon (MP) toimintaa. Kirkon kriminalisointi vaikuttaisi myös viime vuosina eri puolille Eurooppaa perustettujen yli 150 diasporaseurakunnan tilanteeseen.¹

UOK:n toimintaa lamauttava lakiluonnos 8371 on ymmärrettävä Ukrainan yhteiskunnassa meneillään oleviin huolenaiheisiin: Kansalliseen turvallisuuteen ja uskonnon- ja uskonvapauteen. Kaikkinainen Russki mir-toiminta halutaan kriminalisoida Ukrainassa.

Mutta samaan aikaan laki on aiheuttanut kansainvälisissä yhteisöissä huolta. Uskonnon- tai vakaumuksenvapautta rajoitetaan huomattavasti, jos laki hyväksytään siinä muodossa, jossa se on nyt, sillä Ukrainan väestöstä

1 Ukrainan Verhovna Rada, eli parlamentti, hyväksyi 20. elokuuta 2024 toisessa istunnossaan lain numero 8371. Laki kieltää sellaisten ulkomaisten uskonnollisten yhteisöjen toimimisen Ukrainassa, joita 1.) johdetaan maasta, joka käy sotaa Ukrainaa vastaan tai joka miehittää osaa Ukrainasta ja 2.) jotka tukevat aseellista hyökkäystä suoraan tai epäsuorasti esimerkiksi julkisissa esiintymisissä, kuten esimerkiksi julistamalla "venäläisen maailman" oppia. Presidentti Volodymyr Zelenskyi allekirjoitti lain Ukrainan itsenäisyyspäivänä 24.8.2024.

Ukrainassa on esitetty erilaisia lakiehdotuksia rajaamaan Moskovan patriarkaatin autonomisena kirkkona toimineen Ukrainan ortodoksisen kirkon (UOK) toimintaa ainakin vuodesta 2016 lähtien – läheskään kaikki esitykset eivät ole menneet läpi. Nyt hyväksytty laki hyväksyttiin enemmistöllä: 265 oli lain puolesta ja 29 vastaan, kun neljä äänesti tyhjää. <https://aamunkoitto.fi/maailma/ukraina-kielsi-moskovan-patriarkaatin-toiminnan-maassa> (luettu 8.2.2025).

on edelleen suuri vähemmistö, arviolta 20 prosenttia, joka ei ole siirtynyt Ukrainan itsenäiseen ortodoksiseen kirkkoon.

Lakiehdotuksen realisoitumisen myötä UOK menettäisi kirkkoihin ja luostareihin perustuvan uskonnollisen infrastruktuurinsa, ja papit olisivat vaarassa joutua pidätetyiksi ja joutua rikosoikeudelliseen vainoon. (Tämän osoittavat myös laajemmat keskustelut Kiovan luolaluostarin käyttöoikeuksista ja oikeuksista keväällä 2023.)

P2P työryhmässä olemme tutustuneet lakiin ja kuulleet useamman juristin, tutkijan ja mm. Etyjin asiantuntijan kommentteja. Kommentteja ovat olleet seuraavan tyyppisiä: ”Laki ei saisi olla poliittinen ase. Tämä laki näyttää kuitenkin siltä - sodan aikana luotu laki yhtä kirkkoa vastaan.” Sota Ukrainassa ei ole myöskään poikkeustila suhteessa uskonnonvapauden rajoittamiseen.

Laki ei ole siis läntisten kansainvälisten ihmisoikeuksien ja uskonnonvapauslain mukainen. Ukrainan tulisi harmonisoida lakinsa EU:n säädösten mukaisiksi, kun se haluaa hakea EU- jäsenyyttä, muuten sitä ei voida hyväksyä jäseneksi. Laki ei siis auta jäsenhakemuksessa.

Matka avasi ja vahvisti yhteyksiä ukrainalaisten kanssa

Matkan jälkeen yhteydenpito tapaamiemme osapuolien kanssa tuli helpommaksi. Yhteydenpito esimerkiksi Katolisen yliopiston Ekumenian instituutista on ollut aktiivista. Ekumenian instituutissa on tiedottanut erilaisista etäopinnoista, joihin kuuluu yksittäisiä kursseja tai laajempi opintokokonaisuus. Nämä opinnot ovat vapaita myös suomalaisille ja muille kansainvälisille opiskelijoille. Kurssit voivat tarjota mahdollisuuksia tutustua ukrainalaisiin ja ukrainalaiseen ekumenian traditioon.

Oikeudenmukaisen rauhan konsultaatio Varsovassa

Noin 80 osallistujaa, mukaan lukien Ukrainan ja muiden eurooppalaisten kirkkojen edustajat, kokoontuivat Varsovassa 9.–11.12.2024 Euroopan kirkkojen konferenssin järjestämään eurooppalaiseen oikeudenmukaista

rauhaa käsittelevään konsultaatioon. Tapahtumassa tutkittiin oikeudenmukaisen rauhan teologisia, eettisiä ja käytännön puolia Venäjän aggressiivisen sodan keskellä Ukrainaa vastaan keskittyen totuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja sovintoon.

Seminaarissa kuultiin Ukrainan kirkon johtajien ja tutkijoiden näkemyksiä sodan etenemisen vaikutuksista kirkkojen elämässä. Yhteinen näkemys läsnäolleilla kirkoilla oli Venäjän syyllisyydestä hyökkäyssotaan. Tarkasteltiin myös Pathways to Peace-aloitteen ja Kirkkojen maailmanneuvoston ekumenisen oikeudenmukaisuuden, sovinnon ja yhtenäisyyden pyhiinvaelluksen välisiä yhteyksiä. Todettiin, että rauhantyö on nyt kansainvälisen ekumenian keskiössä.²

Seminaarin puheenvuoroissa toistui myös oikeudenmukainen rauha käsitteen problematiikka ja monitulkintaisuus. Ne ovat perinteisen rauhanrakentamisen käsitteitä ja niitä käytetään rauhantutkimuksessa yhteisenä käsityksenä siitä mitä usein tavoitellaan, mutta samaan aikaan käytännön tasolla niihin liittyy isoja haasteita, koska sotaan liittyvä epäoikeudenmukaisuus on läpäisevyydessään niin tuhoavaa ja oikeudenmukaisuuden saavuttaminen tuntuu usein hyvin kaukaiselta. Kirkkojen välisissä keskusteluissa on esitetty käytettäväksi esimerkiksi käsitteitä kestävä rauha tai riittävän oikeudenmukainen rauha. Käsitteiden työstäminen vaatii lisää työtä.

Varsovan seurantaseminaari Helsingissä 1.–3.12.2025

Helsingin seminaarin tavoitteita suunnitteluvaiheessa ovat esimerkiksi tarkastella Russki mir ideologian historiallisia juuria ja kehitystä, tarjota teoreettisia välineitä Venäjän imperialististen vaatimusten kriittiseen ymmärtämiseen ja imperialismia koskevien ajatusten tuhoisien vaikutusten vastustamiseen. Lisäksi on toivottu keskustelua sodan ja ideologian leviämisen aiheuttamista poliittisista ja kirkollisista reaktioista ja kehityskuluista, mukaan lukien Naton laajentumiseen, EU:n yhteiseen puolustukseen ja rauhaan liittyvät kysymykset.

2 Lue lisää seminaarista: <https://ceceurope.org/churches-seek-pathways-just-peace-times-war>

Ukrainalaisia voi tukea myös Suomessa

Kirkot ja seurakunnat voivat auttaa ukrainalaisia pakolaisia Suomessa, tämä on myös ukrainalaisten kirkon johtajien toive. Suomen ev.-lut. kirkko yhdessä Diakonissalaitoksen ja ukrainalaisten yhdistysten kanssa järjestävät psykososiaalista koulutusta ukrainalaisille vapaaehtoisille ja yhdistysten aktiiveille, jotka auttavat ukrainalaisia pakolaisia Suomessa. Koulutus vahvistaa resilienssiä ja jaksamista. Tämä on tarkoitettu kaikille Suomen ukrainalaisille, jotka haluavat tukea jaksamiseensa. Ukrainalaisia on Suomessa yli 50 000 ja 75 000 on jättänyt väliaikaisen suojelun hakemuksen Suomessa. Määrän arvioidaan kasvavan ja suuri osa heistä on jäämässä Suomeen. Puhutaan siis yhdestä suomen suurimmasta vähemmistöstä ja samalla sodan traumatisoimasta vähemmistöstä, josta suuri osa tarvitsee henkistä tukea.

EKK:n delegaatiota Lvivissä.

Kuva: Riikka Porkolan kuva-arkisto

